

Поліщук Леся
кандидат філологічних наук, старший викладач
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ФУНКЦІЇ ЕКСПРЕСИВНИХ СУФІКСІВ У МОВІ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Вивчення особливостей мови українських письменників-класиків було й залишається досі важливим завданням вітчизняного мовознавства. Мовотворчість Т. Шевченка – потужна сторінка історії української національної мови, дослідження якої дає змогу глибше пізнати специфіку літературної мови українців на різних етапах її становлення й розвитку, взаємодію традиційно-книжних і народнорозмовних елементів. У духовній культурі кожного народу, серед її визначних творців, є поети, що їх імена огорнуті невмирущою любов'ю і славою. Таким поетом українського народу є Т. Шевченко, і, як зазначав І. Франко, «доки тривати буде українське слово, Шевченко не перестане вважатися головою і завершенням одної многозначущої доби нашої літератури, котра [...] в ньому від першого ж його виступу бачила джерело нового для себе розвою і натхнення...» [2:26].

Творчість українського національного генія була об'єктом наукових зацікавлень різних поколінь дослідників – від сучасників великого поета до вчених ХХІ ст. Серед українських шевченкознавців такі науковці, як І. Франко, Л. Булаховський, В. Ващенко, З. Гузар, С. Єрмоленко, І. Пільгук, П. Плющ, В. Русанівський, П. Тимошенко, В. Чапленко та ін. Проте й досі існують значні прогалини у висвітленні особливостей мови й стилю творів визначного письменника. Так, пильної наукової уваги потребує проблема співвідношення узуальних, нейтральних й стилістично забарвлених мовних елементів, зокрема використання великим Кобзарем історично маркованої лексики.

Проблема оцінного зображення дійсності постійно перебуває в полі зору мовознавців. Оцінка розглядається як засіб індивідуалізації та експресивізації мовної картини світу (Ю. Апресян, Л. Мацько), як елемент ідіостилію письменника (Н. Арутюнова, В. Гак, Т. Космеда, Н. Сологуб), як складник семантики слова (В. Грещук, К. Городенська, А. Грищенко, Н. Озерова, О. Селіванова).

Для вияву найтонших людських почуттів, емотивних оцінок та їхнього вербального вираження українська мова має винятково багату систему словотворчих засобів – формальних (передусім суфіксальних) показників експресивності [1:222].

Таким чином, у дериватології оцінка асоціюється з афіксами, що мають оцінне значення. Категорію оцінки на словотвірному рівні вивчали такі мовознавці, як І. Ковалик, Л. Родніна, Т. Черторизька, К. Городенська, О. Шевчук, К. Ленець, В. Товстенко, С. Каленюк, Л. Леганькова, О. Ситенко та ін. На думку О. Єфимова, «оцінність – це основа експресії суб'єктивних суфіксів» [3:328]. Саме суфікси суб'єктивної оцінки у складі лексем здатні нести в собі, крім основної, додаткову інформацію про пізнавально-оцінне ставлення до фактів дійсності.

Стилістичну диференціацію засобів словотвору (передусім суфіксів) у мовознавстві вже осмислено й визначено досить повно. Це засвідчується як навчальною літературою з проблем словотвору (І. Чередниченко, А. Коваль, О. Пономарів та ін.), так і низкою спеціальних досліджень, статей (І. Ковалик, Н. Клименко, В. Грещук, К. Городенська, В. Горпинич, З. Сікорська та ін.).

Українська мова багата на словотвірні засоби вираження. Цікавим питанням, пов'язаним з творенням нових слів у творах Тараса Шевченка, є роль суфіксів.

У лексикологічній літературі виділяються суфікси, які надають слову зменшувального позитивного значення, вказують на позитивні почуття до предмета, явища. Твори Тараса Шевченка свідчать, що поряд із пестливим значенням суфікси мають окрім того, і зменшувальну семантему на позначення невеликих предметів: *засць – зайчик, коза – козеня – козеняточко* («Сумуючи собі обоє, / І вбогії перед собою Козу з козяточком женуть, / Бо дома ні на кого кинуть»), «Козеня, Неначе теє кошеня, / І не пручалось, не кричало, / На лоні пестилося, гралось») де останнє слово може тлумачитись як пестливе або просто як лексема, що використовується на позначення невеликого або молодого зайця чи кози. Те саме стосується суфіксів згрубілості та збільшення. Легко побачити, що тут можуть виявлятися контекстуальні кореляції смислів.

Суфікси в українській мові достатньо чисельні. Наприклад: **-еньк** (козаченько, вороженьки, меншенький (субстантивований іменник), жменька, горенько (основні функції суфікса – зменшення, пестливість), комаренько, серденько: «Заплакали козаченьки У кайданах в неволі» (Шевченко); **-оньк**: слізенька голівонька, пригодонька, стеблиненька, бідонька, дітоньки: «Очам любо, годиноньку, Малую годину Ніби серце одпочине» (Шевченко); **-чик**: хлопчик, стільчик, горобчик, кравчик братчик, баранчик, зайчик, але молодчик: «На восьме літо у неділю неначе хлопчик в льолі білій, Святее сонечко зійшло» (Шевченко); **-ок**: голосок, місток, але завдаток: «А Мар'яна... Заспіває опиниться, Послуха та знову, – Аж голосок утомився» (Шевченко), **-иньк**: гиринько (діал. розм.): «Ой, мені гиринько!» (розм.); **-очок**: струмочок, дубочок, візочок, кілочок, лісочок: «Схопилися, білесенькі, І в ліс полетіли, і вкупочці на дубочку Ночувати сіли» (Шевченко); **-ечок**: гачечок, пучечок; **-очк**: шапочка, квіточка, зірочка: «Вечірня зірочка встає» (Шевченко); **-ечк**: щибетушечка, донечка, річечка, пучечки, кішечка, але суперечка; **-ачк (-ячк)**: пір'ячко, здоров'ячко, бідачка; **-ин**: хатина, хустина, сиротина, коноплина, лозина: «Що зосталось байстрюкові?... Ні родини, ні хатини; шляхи, піски горе...» (Шевченко); **-ець**: вітерець, вітрець, каганець: «Тихесенько вітрець віє» (Шевченко); **-усь**: дідусь, бабуся, матуся: «Я сирота з Вільшаної, Сирота, бабуся» (Шевченко); **-унь**: татуньо, мамуня, бабуня, красуня; **-иць-**: сестриця, але дівиця (у сучасному мовленні деколи негативно: синонім до «дівуня»), водиця, вдовиця, але молодиця: «От за що, мої сестриці, Я тепер караюсь» (Шевченко); **-ен(я), -ят(а), -енятк(о), -еняточк(о), -ята** (які так само можна розглядати як поєднання суфіксів): мишеня, звірення, зоренята, барвенята, слоненятко, курченятко: «А ми Розлізлися межі людьми, Мов мишенята» (Шевченко).

Багата українська мова на іменникові суфікси з негативним значенням **-ище**: бабище, кулачище, вовчище, дубище, собачище, морозище, хмарище, львчище: «Земля тряслася, трепетала од реву львчища того» (Шевченко); **-аг (-яг)**: плутяга, хвостяга, блудяга, чолов'яга: «Якщо єсть у тебе такий чолов'яга з теплою хатою, то напиши мені, батьку, брате мій рідний!» (Шевченко); **-ил**: здоровило, дурило, дурнило: «Отож премудрий прозорливець, Поміркувавши, взяв елей Та взяв от козлиці і свиней Того Саула здоровила І їм помазав во царя» (Шевченко); **-иськ**: павучисько, вовчисько, котисько, але пасовисько, пристановисько (переважно нейтральне); **-ак (-як)**: розбишака, бурлака, неборака: «О люди! Люди небораки! Нащо здалися вам царі?» (Шевченко); **-ук (-юк)**: багнюка, зміюка, злюка, гадюка, злодіюка, тварюка – «Зашипіли, мов гадюки, Ченці в Ватикані» (Шевченко); **-ань**: горлань, погань – «Кесарі... то погань! Погань лютая без бога; сказано дракони» (Шевченко); **-ур(-юр)**: босяцюра; **-угеля**: дідугеля, бабугеля, дівугеля; **-уг(-юг)**: котюга – «В червленій ризі похожас, та мов котюга позирає На сало» (Шевченко).

Таким суфіксам властиві функції: лексико-граматичної специфікації, надання слову згрубілості, фамільярності, висловлення зневажливого ставлення чи обурення.

Прикметниковими СМ суфіксами української мови вважають: **-еньк**: здоровенький, тоненький, маленький, сивенький – «Під хатою дідусь сивенький Сидить, а сонечко низенько Уже спустилось над Дніпром» (не дуже експресивно): білявенький, слабенький, вузенький, масненький, довгенький; **-есеньк, -ісіньк, -юсіньк**: малесенький, малюсінький, близесенький, звичайнісінький, найсправжнісінький.

Дієприкметники и дієприслівники часто виконують подібні до прикметникових та прислівникових форм функції: «На раду тиху, на розмову, Коли ми зійдемося знову На сій зубоженій землі?» (Шевченко).

Основною заслугою Т. Шевченка як основоположника нової української літературної мови є те, що він перший увів в українську літературну мову певні загальні норми, перший синтезував різні стихії народної і книжної мови в єдиній, багатій і гнучкій мовностилістичній системі, перетворивши завдяки цьому українську літературну мову в універсальне знаряддя культури, здатне виконувати будь-яку соціальну функцію, тим відкривши українській літературній мові необмежену перспективу дальшого розвитку.

Суфікси суб'єктивної оцінки виявляють поліфункціональність, а слова з суфіксами позитивної оцінки, наприклад, жартівливі та іронічно-пестливі здатні передавати також негативні емоції, наближаючись до іронічно-глузливих. Часто слова з суфіксами згрубілості вказують на предметне збільшення, хоча в таких словах зберігається певний невірваний емоційний фон, який іноді недостатньо актуалізується в реченнях; для емоційно-пестливих

слів характерним є зменшення розмірів предмета: *горобець* – *горобчик*. Отже, їх можна тлумачити як омонімічні чи багатозначні. Принципово важливим для нас тут є те, що вони можуть виражати різні значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти: монографія / Н. Бабич. – Ніжин: ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. – 552 с.
2. Бородін В. С. Тарас Шевченко / В. С. Бородін // Шевченко Тарас. Твори: в 5 т. – К.: Дніпро, 1978. – Т. 1. – С. 3–24.
3. Ефимов А. Стилистика художественной речи / А. Ефимов. – М.: Издательство Московского университета, 1957. – 448 с.
4. Жовтобрюх М. А. Курс української літературної мови / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – К.: Радянська школа, 1965. – 424 с.
5. Сагач Г. М. Слова з емоційними відтінками значень / Г. М. Сагач // Рідне слово. – 1974. – № 9. – С. 64–70.
6. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К.: Наук. думка, 1969. – 583 с.

ДЖЕРЕЛА

Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2001 – Т.1–2. – 784 с.